

- 1) ərazilərin tədqiqi və biotopların qiymətləndirilməsi;
- 2) nadir növlərin qorunub-saxlanması üçün vacib olan əsas biotoplara diqqət yönəltməklə, onların inventarlaşdırılması;
- 3) nadir və itmə təhlükəsi altında olan növlərin monitorinqi və vəziyyətinin qiymətlən- dirilməsi;
- 4) quru və su ekosistemlərinin xəritələrinin hazırlanması və s.

Tədqiqatların nəticələri biomüxtəlifliyə ziyan vurmada bu və ya digər ərazilərin istifadəsində, həmçinin su-bataqlıq yerləri, meşələr, otluqlar, biçənəklər və s. təbii sahələrin bərpa olunması üçün tövsiyələrin işlənilib-hazırlanmasında, landşaft-ekoloji planlaşdırmada istifadə edilir.

Regionlarda biomüxtəlifliyin mühafizəsinin və ekosistemlərin sabitliyinə nail olunmasının səmərəli forması müxtəlif növ xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin: milli parkların, qoruqların, yasaqlıqların, təbii parkların və s. təşkil edilməsidir.

Hazırda biomüxtəlifliyin qiymətləndirilməsi üçün təklif edilmiş 40-dan çox indeks məlumdur. Biomüxtəlifliyin ölçülməsində istifadə edilən indekslər bir-birindən tarazlığa və ya növ zənginliyinə üstünlük vermələri ilə fərqlənir. Bu indekslər xeyli dərəcədə mürəkkəbdir və müvafiq elmi ədəbiyyatlarda geniş verilir. Tətbiq olunan metodların mürəkkəbliyi, avadanlıqların bahalığı və çətinliklə əldə edilməsi, etibarlı məlumatların alınmasına sərf olunan vaxtın çoxluğu ətraf mühitin tədqiqində başlıca maneələrdir. Bu tədqiqatların aparılması və lazımı informasiyaların əldə edilməsi isə müvafiq qərarlar qəbul edilməsi və tədbirlər planı hazırlanması üçün əsas rol oynayır.

Ədəbiyyat:

1. Məmmədov V., Yusifov E. Ekoloji menecment. Bakı, 2014. II cild. 423 s.
2. İbrahimov İ. Ətraf mühitin iqtisadiyyatı. Bakı, 2015. 356 s.
3. Quliyev T.S. Təbiətdən istifadənin və ətraf mühitin mühafizəsinin iqtisadiyyatı. Bakı, 2006. 260 s.
4. Məmmədov Z.S. Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı. Bakı, 2010. 229 s.

MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI PSIXOLOGİYA

*Niftəliyeva Nərgiz Nazim qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Mədəniyyətlərarası psixologiya müxtəlif mədəniyyətlərdən olan insanlar arasında qarşılıqlı əlaqəni dərk etməyə yönəlmiş bir sahədir. O, müxtəlif mədəniyyətlərdən olan insanların davranışında, idrakında və emosiyalarında oxşar və fərqli cəhətləri öyrənir. Sahə son illərdə əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış, yeni tendensiyalar və problemlər yaranmışdır.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətin bir çox psixoloji aspektləri müxtəlif sosial qrupların münasibətlərini öyrənən bilik sahəsi kimi sosial psixologiya sahəsindədir. Mədəniyyətlərarası paradıqmada bu problemlərin öyrənilməsi mədəniyyətlərarası psixologiyanın müxtəlif mədəniyyətlər və mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə

şəraitində psixi prosesləri və insan davranışını öyrənən ayrı bir psixoloji bilik sahəsi kimi meydana çıxmasına səbəb oldu.

Mədəniyyətlərarası psixologiya, insan davranışının mədəni fərqliliklərdən güclü şəkildə təsirləndiyini, yəni psixoloji hadisələrin mədəniyyətlər arasında yalnız məhdud dərəcədə bir-biri ilə müqayisə oluna biləcəyini düşünən psixologiya sahəsinə istinad edən mədəni psixologiyadan fərqlənir. Əksinə, mədəniyyətlərarası psixologiya davranış və zehni proseslərdə mümkün universalların araşdırılmasını əhatə edir.

Şəxsiyyətin ictimailəşməsi nəticəsində müəyyən sosial, mədəni və milli kimlik formalaşdığından, insan başqa qruplardan olan insanları öz mənsubiyyəti prizmasından dərk etməyə başlayır. Məhz buna görə də mədəniyyətlərarası ünsiyyət mexanizmlərini öyrənmək üçün mədəniyyətlərarası qavrayış mexanizmlərini öyrənmək lazımdır.

Bəzi mədəniyyətlər fərdiyyətçiliyi və şəxsi muxtariyyətin vacibliyini vurğulaya bilər. Bununla belə, digər mədəniyyətlər qrup üzvləri arasında kollektivizmə və əməkdaşlığa daha yüksək dəyər verə bilər. Bu cür fərqlər həyatın bir çox sahələrində güclü rol oynaya bilər.

Psixologiyanın öyrəndiyi digər mühüm amil stereotiplərin və qərəzlərin mədəniyyətlərarası ünsiyyətə təsiridir. İnsanlar mədəni xüsusiyyətlərinə görə digər insanları kateqoriyalara ayırmağa və qiymətləndirməyə meyillidirlər. Bu, başqa mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqəni və onları qavramağı çətinləşdirən stereotiplərin və qərəzlərin formalaşmasına səbəb ola bilər. Psixologiya bu stereotipləri və qərəzləri öyrənir, həmçinin onları aradan qaldırmaq və mədəniyyətlərarası ünsiyyətə təsirini azaltmaq üçün metodlar hazırlayır.

Müxtəlif mədəniyyətlərdən olan insanlar duyğuları fərqli şəkildə qəbul edirlər. Qərb mədəniyyətlərinin nümayəndələri insanın daxili emosional vəziyyətinə, Şərq mədəniyyətlərinin nümayəndələri isə emosiyaların sosial kontekstinə diqqət yetirirlər. Bu tədqiqat mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin altında yatan psixoloji prosesləri başa düşmək üçün mühüm nəticələrə malikdir.

Mədəniyyətlərarası psixologiyada başqa bir tendensiya çoxlu şəxsiyyətlərin kəşiməsinə artan vurğudur. İnsanlar bir çox mədəni, irqi, etnik və ya milli qruplarla eyniləşə bilər ki, bu da onların davranışlarına və münasibətlərinə təsir edə bilər. Tədqiqatçılar bu çoxsaylı şəxsiyyətlərin necə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu və başqaları tərəfindən necə qəbul edildiyini öyrənirlər. Məsələn, araşdırmalar göstərdi ki, bir çox şəxsiyyətə malik insanlar həm müsbət, həm də mənfi təsirlər yaşaya bilərlər. Bir tərəfdən, onlar bir neçə icmaya mənsub olduqlarını hiss edə bilərlər. Digər tərəfdən, onlar həm çoxluq, həm də azlıq tərəfindən ayrı-seçkiliyə və ya marginallığa məruz qala bilərlər.

Digər bir tendensiya multikulturalizmə və müxtəlifliyə olan marağın artmasıdır. Bu, bir çox ölkələrdə artan müxtəlifliyi və daha inklüziv cəmiyyətlərin inkişaf etdirilməsi ehtiyacını əks etdirir. Tədqiqatçılar multikulturalizmin fərdlərə və qruplara təsirini, eləcə də təşkilatlarda və icmalarda müxtəlifliyin idarə olunması problemlərini öyrənirlər. Məsələn, araşdırmalar göstərdi ki, müxtəlifliyə məruz qalma yaradıcılığa və problemlərin həllinə müsbət təsir göstərə bilər. Bununla belə, bu, qruplararası münaqişə və ayrı-seçkiliyə də səbəb ola bilər.

Müxtəlif ölkə və millətlərin arasında vasitəsiz əlaqələrin yaradılması onların arasında daha asan və etibarlı münasibətlərə gətirib çıxarır. Qarşılıqlı münasibətlər zəminində fərqli mədəniyyətə malik olan insanlar özlərinə yad olan mühitdə müəyyən çətinliklərlə rastlaşırlar. Bu zaman onlar adaptasiya problemlərinə məruz qalırlar.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyət prosesində qavrayış şəxsiyyətə daxilən xas olan ideya və nəzəriyyələrlə müəyyən edilir. Bunlara dünyagörüşü və mentalitet daxildir. Bunlar digər insanlar, xüsusən də başqa mədəniyyətin nümayəndələri haqqında məlumatların seçilməsi və yaradılması, habelə onun təşkili və ünsiyyət tərəfdaşının vahid imicinin qurulması amilləridir. Mədəniyyətlərarası qavrayış şəxsiyyətlərarası qavrayışdan müəyyən dinamik və mənalı xüsusiyyətlərə malik olması ilə fərqlənir.

Dünya təcrübəsindən məlumdur ki, ənənəvi mədəniyyətin yeniləşməsi, hər şeydən əvvəl şəxsiyyətin dəyər-motivasiya strukturunda və kollektiv eyniliyində münaqişə yaradır. Çünki, həyat tərzinin modernləşməsi mürəkkəbləşmiş etnomədəni sistemi dərin keyfiyyət dəyişməsinə aparır.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə psixologiyanın rolunun nəzərə alınması mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqənin effektivliyinə təsir edən əsas ölçüləri və amilləri aşkar etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat:

1. Verdiyeva L., Kərimova M. Sosial psixologiya. Bakı, 2018.
2. Babayeva Ş., Həsənova M. Sosial psixologiya. Bakı, 2019.
3. Ratner C. Kültürel psixoloji, kultürlər arası psixoloji, yerel psixoloji. İKÜ, 2014.

SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ SOSIAL-İQTİSADI ASPEKTLƏRİ

*Xəlilov Xəlil Ramiz oğlu
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Əhalinin gəlirləri rifahın əsas dominantı bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsal, bölgü və idarəetmə səmərəsi rolunu oynamaqla iqtisadi artıma və iqtisadi inkişafa təsir edir, sahibkarlığın stimullaşmasına şərait yaradır. Sahibkarlığın son məqsədi onun kommertiya obyekt kimi gəlirləri ilə ölçülür. Gəlir anyalığı yeni yaradılan məhsul və xidmətin dəyəri ilə ölçülür. Gəlirlərdən istehlak xərclərini çıxdıqdan sonra əldə olunan qalığa dəyər, istehlak üçün yeni xərclərə isə maliyyə əsası rolunu oynayır. Gəlirlər, formalaşma mənbələri və istifadə istiqamətləri geniş aspektdə öyrənilib. Gəlirlərin iqtisadi subyektlər üzrə formalaşması mülkiyyətin miqyası, onun istifadə səmərəsi həmçinin forma və xarakteri ilə artır və istifadə olunur. Dövlət gəlirləri dövlətin iqtisadi inkişafının nəticəsi və amili olmaqla iqtisadi tədbirlərin maliyyə əsaslarını təşkil edir. Dövlət gəlirlərinin formalaşması mənbələri xalis sahibkarlığın səmərəli təşkili və artırılması yolları təşkil edir. Dövlət gəlirlərinin sosial statusu hər bir nəfərin və qrupun bu gəlirlərdən istifadəsi qanunauyğunluqları reallaşır. Təbii ki, gəlirlər yaradılır, istehsal olunur və məhdud olduğu üçün onun bölgüsü də müəyyən meyar və göstəricilər ilə, prinsiplər və normativlərə uyğun stimullar və tənziqləmə rıçaqları